

Határátörés '89

Húsz éve történt: 1989. augusztus 19-én Sopronpusztánál, a „páneurópai piknik”-nek nevezett békedemonstráció alkalmával keletnémetek százai jutottak át Ausztriába, mintegy az első rést ütve az Európát kettéosztó vasfüggönyön. Az esemény idei kerek évfordulóján tartott ünnepi rendezvénysorozaton számos jeles személyiség vett részt, élükön Angela Merkel német kancellár és Sólyom László köztársasági elnök. Néhány résztvevőt az Európai Utas emlékezésre és értékelésre kért.

HANS KAISER, az Adenauer Alapítvány budapesti képviselőjének igazgatója (forrás: KAS)

– *Az Adenauer Alapítvány egyike a Páneurópai Piknik és a határátörés 20. évfordulójára rendezett ünnepek szervezőinek. Miért vállalták ezt magukra, miért gondolják fontosnak ezt a rendezvényt?*

– Az Adenauer Alapítvány Sopron város önkormányzatával és a Páneurópai Piknik Alapítvánnyal együttműködve szervezte az eseményt. Alapítványunk azért vállalt ebben szerepet, mert az az esemény, amelyre most emlékezünk, kiemelkedő történelmi jelentőségű, mind európai, mind pedig német dimenzióban szemlélve. A Páneurópai Piknik nagy lépés volt afelé, hogy a Németországon belüli határok és ezzel együtt az Európán belüli határok is megszűnjenek. Ezt tudatosítanunk kell, és meg kell adnunk a történéseknek a nekik járó, méltó tiszteletet. Emellett pedig a piknik háttérben lapuló, eddig még nem tisztázott okokat tudósok, szemtanúk és a pikniken részt vevők segítségével meg kell próbálnunk megbeszélni és feltárni.

– *Az imént utalt arra, hogy a soproni esemény mérföldkő volt a későbbi európai nyitás felé vezető úton. Kifejtene ezt bővebben?*

– Ez egész világosan látható. Annak idején itt tényleg megnyílt az addigi vasfüggöny. Először csak technikai értelemben kezdődött meg a lebontás 1989. május 2-án, Hegyeshalomnál, amikor is lebontották az ottani határállomásokat. Ezután következett augusztus 19-én a Páneurópai Piknik. A végkifejlet pedig a szeptember 10–11-i hivatalos határozat volt a határok megnyitásáról. Ezek után az NDK nem tudott tovább létezni. Mert egyértelmű, hogy ha kinyitnak egy börtönajtót, és többé nem csukják be, akkor ez a börtön fölöslegessé vált. Az emberek szabadok, és hála Istennek, arra mehetnek, amerre akarnak. Végeredményben mindez – más tényezőkkel együtt – Németország egységét és újraegyesülését, illetve a továbbiakban Európa bővítését és újraegyesülését is eredményezte.

– *Kis nemzet, kis ország vagyunk, és mindig kíváncsiak vagyunk arra, hogy mások mit gondolnak rólunk. A németek általánosságban és különösen a fiatalabb nemzedék tisztában van-e azzal, hogy mi történt itt annak idején, Sopronban?*

– Németországnak a magyar kapcsolatok különösen fontosak, és azokat igen tudatosan ápoljuk. Ennek politikai hagyományai vannak. És persze a német emberek tudják, bár sajnos nem mindenki, hogy akkoriban rendkívüli dolgok színhelye volt Magyarország. Ez úgy van, mint minden mással: vannak emberek, akik ismerik és tovább is adják az 1989-es nyugat-magyarországi határ menti történések örömhírét. Biztos vagyok benne, hogy sokan tudnak róla. És magam is nagyon fontosnak tartom, hogy a fiatalok is megtudják, hogy mik történtek, és hogy ők is továbbadják, amit tudnak. Hiszen éppen azok az emberek éltetik a demokráciánkat, akik tudják, hogy a szabadságért és a demokráciáért tenni és küzdeni kell. Hiábavalóságot szül az, ha azt hisszük és úgy teszünk, mintha ez mind magától értetődő volna. Persze, szabadok vagyunk. Ennyi. Az ilyen állapoton és gondolkodásmódon mindenképpen felül kell kerekedni, és a szabadságot, a demokráciát és a polgári aktivitást újra és újra meg kell tanulnunk, el kell sajátítanunk és tennünk kell ezekért az értékekért.

Hans-Gert Pöttering, Dr. Günther Beckstein, Hans Kaiser, Hans-Friedrich Freiherr von Solemacher (forrás: KAS)

– Végül engedjen meg egy személyesebb kérdést! Hogy élte meg azokat a napokat, heteket? Hol volt akkor? Milyen pozícióban volt akkoriban?

– 1989-ben Németországban voltam, és az Adenauer Alapítványnál tevékenykedtem. Sokat utazgattunk akkoriban, és készültünk a közelgő feladatra: a későbbi, új szövetségi államokban végzendő munkára. Egyesek számára ugyanis már akkoriban is látható volt, hogy hatalmas változások küszöbén állunk. Az Adenauer Alapítványban pedig készültünk rájuk.

A Páneurópai Piknikről én a televízió keresztül értesültem, és mélységesen meghatott. Egyik barátom azt mondta akkor: „Minden meg fog most már változni, hiszen az egész világ látja, hogy át lehet lépni a határon.” Sokan fel sem fogták, hogy a határ valójában nem is volt még nyitva, hiszen csak egy néhány órási áttörésről volt szó. De végül, néhány nappal később valóban megnyílt a határ a német menekülők előtt. A Páneurópai Pikniket én személy szerint összekapcsolom a berlini fal '89. november 9-i leomlásával. Akkor azonban nem Berlinben tartózkodtam. Nem is Németországban. Helmut Kohllal, az akkori kancellárral együtt Lengyelországban voltam. Állami látogatáson voltunk Varsóban, így a falomlás híre, akárcsak enge-

Ujváry Gábor, Hanák Gábor, S. Kárpáti György és Masát Ádám a KeKI konferenciáján

met, a kancellárt is ott, Varsóban érte utol. Rengeteg ember volt ott akkor körülöttünk, amikor hallottuk a hírt. Sok újságíró. Sokan közülük annyira meghatódtak, hogy elfedték a szemüket, mert könnyeztek. Köztük olyanok is, akik korábban nem éppen a nagy német egység pártfogói voltak. Nagyon boldogok voltunk, hogy így alakultak az események. És még egyszer mondom, hogy ennek a fejlődésnek jelentős részét valóban Magyarországnak, az akkori bátor döntéseknek, az akkori polgárjogi harcosoknak és néhány olyan reformernek köszönhetjük, mint Pozsgay Imre és Németh Miklós.

**NÉMETH MIKLÓS,
Magyarország miniszterelnöke 1988–1990**

– Ön személy szerint mit szolt, amikor meghallotta a páneurópai piknik gondolatát?

– Én erről a kezdeményezésről Pozsgay Imrétől hallottam először. Megkeresett engem, hogy őt megkeresték a szervezők, hogy vállaljon fővédnökséget Habsburg Ottóval együtt. Én ennek nagyon örültem.

Július második felétől már tömegessé vált az NDK-menekültek jelenléte Magyarországon. És azt is tudtam, hogy minden lehetőséget végig fogunk zongorázni. De az addig szóba került opciók alapján azt éreztem már akkor is, hogy nagyon nagy döntést kell hozni. Hogy mikor kell meghoznunk, azt még nem tudtam.

Magától a páneurópai pikniktől pedig azt vártam, hogy kiderüljön, hogy vajon az, amit én Moszkváról és Gorbacsovtól látok, hallok, kiállja-e az idő próbáját. Magyarul, ha megvalósul egy kis átszöktetés, számíthatok e hallgatóságos, szemet hunyó támogatásra Moszkvából vagy sem. Ez nem azt jelentette, hogy én ártatlan emberek bőrét vittem volna a vásárra. Itt sokkal nagyobb térről volt szó, mint az én bőröm vagy az ő bőrük.

Mire megszerveződött a páneurópai piknik, addigra a nem formális döntés már megszületett. Egyetlen-egy akadálya volt: ha egy kormány azt hirdeti magáról, hogy a jogállam felé halad, hogy piacgazdaságot és demokráciát készít elő, akkor olyan megoldást kell találni, hogy az ne tiporja két lábbal a jogot. Hiszen volt egy '69-es kétoldalú megállapodás az NDK-val, és ennek a kielemezése időt vett igénybe.

Végül megkaptam a választ, és ha akkor azt csináljuk, mint Bős-Nagymaros esetében, hogy felmondjuk a szerződést, akkor az NDK-sok élhetnek volna a háromhónapos felmondási klauzulával. Merthogy az aláírt szerződés szerint a felmondás minimum három hónaphoz volt kötve. Három hónap pedig szeptembert, októbert, novembert jelentett volna, miközben tíz- és százezer menekült tartózkodott Magyarországon. Ez elviselhetetlenül hosszú idő lett volna.

– *Amikor megtörtént az, ami megtörtént – hogy az NDK-s menekültek egy csoportja áttört a határon –, kaptak valamiféle szemrehányást a különböző oldalakról?*

– Nem, senkitől. Én arra voltam kíváncsi, hogy vajon bejelentkezik e a szovjet nagykövet vagy sem. Az NDK-s nagykövet bejelentkezett, de hát ezt tudtuk, hogy be is fog. Egyik nap az NDK-s nagykövet járt a Külügyben, másnap pedig az NSZK-s. Ez az ő dolguk. De a szovjet nagykövet nem. És ez fontos volt.

– *És mi történt azután szeptember 10-ig, amikor megnyitották a határt az NDK-sok előtt?*

– Augusztus 22-én, a szobámban volt egy szűk körű megbeszélés, ahol én kimondtam a döntést: a tiszta megoldást választjuk, és megnyitjuk a határt. Azt követően 25-e volt a következő dátum, amikor Kohl kancellár és Genscher külügyminiszter fogadott bennünket, engem és Horn Gyulát. Mi ezen a találkozón mondtuk meg, hogy mit döntöttünk. Nem állapod-

tunk meg semmilyen időpontban, hiszen nekik fel kellett készülniük a befogadásra. Nemcsak a menekültek elhelyezésére és étellemezésére kell itt gondolni, hanem arra is, hogy mi van, ha az NDK Stasi-ügynökök százait küldi át menekültként. Fel kellett készülni, hogy ezeket ki tudjuk szűrni, és az egészet ellenőrizni tudjuk. Ezek aprónak tűnő, de fontos részletek voltak. A végleges időpontot szeptember 6-ra beszéltük meg. Már készen álltak, de egyesek kikotyogták a dátumot. És akkor én Horst Teltschikkel, Kohl kancellár biztonságpolitikai tanácsadójával külön megállapodtam a 10–11-ében.

– *A szovjetek mit szölköztek ehhez a döntéshez? Vagy netán sugallták?*

– Nem sugalltak semmit, és végig abszolút semlegesek maradtak.

GÜNTHER BECKSTEIN,
Bajorország korábbi miniszterelnöke

– *Azt tudjuk, hogy a Német Szövetségi Köztársaság hogyan reagált az 1989-es történésekre. De volt-e ezen belül valamilyen sajátos bajor álláspont, nézőpont?*

– Bajorország a kezdetektől fogva külön és önálló utakon járt, de ez nem jelenti azt, hogy ne simulnánk bele a Német Köztársaság irányvonalaiba. A bajor sajátosságaink egyfelől a történelmünkben gyökereznek. Másrészt pedig kiemelt hangsúlyt adunk annak a ténynek, hogy Németország föderális elven szerveződik, és kiállunk Bajorországnak mint a német nemzetet belüli önálló államnak az alanyi jogaiért.

– *Annak idején ön személy szerint hogyan élte meg az 1989-es történéseket, melyek Sopronban kezdődtek?*

– 1989-ben a bajor belügyminisztérium államtitkára voltam. A rendőrség, az alkotmányvédelem, az elhárítás, a honvédelem felügyelete az én felelősségem alá tartozott. A soproni határnyitás előtt nem igazán kaptunk semmiféle figyelemreméltó bejelentést vagy hírt a határról. Éppen szabadságon voltam, amikor arról

értésültem, hogy németek százai szöktek át a magyar határon keresztül Ausztriába. Szabadságomból helikopterrel rögtön vissza is repültem Bajorországba, hiszen az én feladataim közé tartozott az érkezők elhelyezése, miután bajor földre értek. Így Nürnbergben kialakítottunk egy bevándorlótábort, ahol első lépésben fedél alá helyeztük az érkezőket. A németekkel együtt, közvetlenül a határáttörés után Magyarországról és Romániából, Csehszlovákiából is sokan érkeztek. Nagyon eseménydús és izgalmasban gazdag helyzetbe kerültünk. Senki sem tudta, hogy ez most a valódi határnyitás kezdete, vagy csak egy rövid ideiglenes állapot, amelyet aztán a kommunizmus egy újabb kemény határozással megtorol. Senki sem tudta, hogy mi lesz a folytatás. Mindenesetre, most már így távolból értékelve, a magyarok rendkívül nagyot bizonyítottak a bátorságukkal. Annak ellenére, hogy kicsi a magyar nemzet. De hát Dávid is legyőzte Góliátot, és Magyarország is győzött. Magyarország akkori szerepvállalása igen nagy hozzájárulás volt ahhoz, hogy nem sokkal rá leomoljon a vasfüggöny, és Európa ismét egyesüljön. Amikor most Bajorországból ide, Sopronba utaztam, egyetlen határellenőrzésen sem kellett átesnem. Ez természetesen a schengeni egyezmény következménye, ami azonban a korábbi, soproni bátor fellépés nélkül nem jöhetett volna létre.

**S. KÁRPÁTI GYÖRGY,
orvos, a határáttörés
filmes megörökítője**

– *Hogyan emlékszik vissza a '89-es napokra?*

– Egyrészt ugyanilyen meleg volt, mint most, másrészt meg nagyon lógott valami a levegőben. Nagyon lehetett érezni, hogy valamilyen változás előtt állunk.

Nyáron a révfülöpi kempingben nyaraltam a családommal, és tele volt a kemping NDK-sokkal. Valamennyi értéküket, fényképezőgépeiket, technikai holmijait megpróbálták értékesíteni keményvalutáért. Látszott, hogy készülnek valahova.

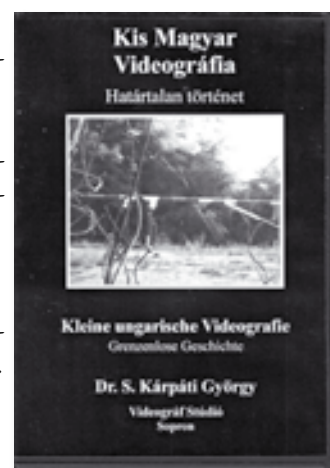
Én tudtam a piknikről. Az egyik szervezőtől kaptam néhány plakátot, amiket magam, ott a révfülöpi kempingben szétosztottam az ottani NDK-sok között. Ahogy nézték a plakátot, látszott, hogy érik bennük valamilyen elhatározás. Én a családomat otthagytam a Balatonon, hazajöttem Sopronba, és kimentem a pik-

nik helyszínére, hogy megörökítsem az eseményeket. Évtizedek óta minden jelentős eseményt, ami a városban vagy a város környékén történt, filmre vettem. Van egy óriási archívumom, ami itt a régió szempontjából talán párját ritkítja.

Úgy gondoltam, hogy mindenképpen meg kellene örökíteni ezt a pikniket is. Az, hogy én a határon történt eseményeket filmre tudtam venni, egyrésztől szerencse volt. Másrésztől pedig annak volt köszönhető, hogy észrevettem azokat az NDK-sokat, akik nem a piknik helyén ünnepeltek, ott, ahol bontották az emberek a drótot, hanem határozott lépésekkel elindultak a határ felé. Otthagytam a pikniket, és velük mentem az éles határ felé.

– *És az kiderült utólag, ki súghatta meg az NDK-soknak, hogy meg fog nyílni a határ?*

– Ez egy érdekes történet. Tíz évvel ezelőtt, a határáttörés tízéves évfordulójára készítettem egy negyvenperces dokumentumfilmet, és így volt alkalmam Németh Miklóst és Pozsgay Imrét megszólaltatni. Most a huszadik évforduló táján is hallottam őket nyilatkozni, és különösen Németh Miklóstól sokkal részletesebb és intimebb fejezetek nyíltak meg az akkori történetből. Ez mind nyilván egészen biztosan úgy volt. Csak most már úgy tűnik, hogy minden meg volt szervezve. Úgy tűnik, hogy mindenki tudott arról, hogy az NDK-sok itt majd át fognak tudni menni. Kivéve az itteni szervezőket. A sors fintora folytán azok, akik ezt a nagyszerű eseményt megszervezték, éppen egy sajtótájékoztatóról próbáltak visszaérni a helyszínre. Az útszélen hagyott sok NDK-s autó azonban forgalmi káoszt okozott, így aztán nem tudtak visszaérni, és lekésték az eseményt. Tehát a szervezők csak utólag értesültek a történésekről. Nekem nagy szerencsém volt, ellentétben az összes akkor ide akkreditált tévétársasággal – volt vagy tizenöt. Mégis én voltam az egyetlen, aki kamerával ott voltam az áttörés helyszínén. Ennek köszönhető, hogy ezek a felvételek bejárták a világot. Meg annak, hogy a piknik másnapján eljuttattam őket az osztrák televízióknak. Én átadtam nekik, ők pedig szétszórták a világban. Egy nappal a piknik után a világ így értesülhetett arról, hogy mi történt 1989. augusztus 19-én, Sopronban, a Páneurópai Pikniken.

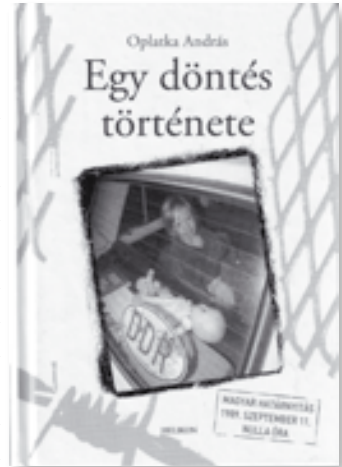
OPLATKA ANDRÁS,
újságíró, történész

– Ön könyvet írt a '89-es a határnyitás történetéről. Komoly akadályokba ütközik, aki ezt a témát fel akarja térképezni?

– Részben igen, részben nem. A Külügyminisztérium dokumentumai, levelezései, diplomáciai jelentései ugyan érezhetően megrostált anyagok, de mindenestre elolvashatók az Országos Levéltárban. A Belügyminisztérium vagy a titkosszolgálatok '89-es anyaga azonban nem hozzáférhető. De hát azzal, hogy Magyarországon az ügynöktémáról semmit sem lehet tudni, nem mondok újat.

A határnyitás történetét feldolgozó könyvemet 2004 és 2008 között írtam. Azzal kezdtem, hogy nagyon sok személyes interjút folytattam, mintegy ötven emberrel, némelyikükkel többször is beszéltem. Először úgy képzeltem, hogy miután a különböző személyek elmondják nekem az emlékeiket, azokból összeáll egy egységes történet. Kiderült, hogy ez naivitás. Emellett vannak történészi feldolgozások is, különböző kisebb-nagyobb munkák, de átfogó feldolgozás eddig még nem jött létre. Sok német történész írt az NDK összeomlásáról és a fal leomlásáról, és ennek során szót ejtenek Ma-

gyarországról is, mint előtörténetről, de őket persze elsősorban nem ez érdekelte. Van továbbá Magyarországon egy bizonyos memoárirodalom, amely egyfelől elég megbízhatatlan, másfelől viszont találhatóak benne használható adatok. Végül pedig, ahogy említettem, vannak levéltári anyagok is, amelyeket azon-

ban előbányászni és átnyálazni elég keserves munka. Ezeket a forrásokat használtam fel a kutatásaim során.

– Él e még a német, illetve a svájci köztudatban, hogy a magyarok annak idején hogyan segítettek a keletnémeteknek?

– Ami a svájciakat illeti, talán igen, de nem túl erősen, hiszen ők nem voltak közvetlenül és egzisztenciálisan érintve ebben az ügyben. A német köztudatban nyilván sokkal erősebben él mindez. Ugyanakkor persze, ahogy lenni szokott, az idő elhalványítja a múlt emlékeit, és ezzel sincs másképp.

